

Yazar Bilgileri Author(s)

Doç. Dr.

Eyyüp TUNCER

Gaziantep İslam Bilim ve
Teknoloji Üniversitesi
Tefsir

kuranhadimi90@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1907-9065

Künye Bilgisi

M. Nurdin Zuhdi, *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara*.

Yogyakarta: Kaukaba Dipantara, 2016.

320 sayfa.

ISBN: 9786021508480.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Tefsir / Tafsir

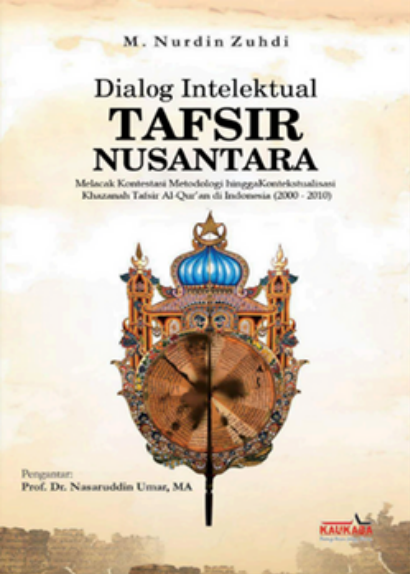
Nusantara Tefsiri / Nusantara Qur'anic Exegesis

Tefsir Metodolojisi / Tafsir Methodology

Bağlamsal Tefsir / Contextual Interpretation

Tefsir Metodolojisi / Contemporary Tafsir
Methodology

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

12/06/2025

Kabul Tarihi / Accepted

24/06/2025

Atıf / Citation

Tuncer, Eyyüp. “M. Nurdin Zuhdi, *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara*”. *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 3/1 (Haziran 2025), 89-106.

Kur'an tefsiri, İslam düşüncesi içerisinde tarih boyunca gelişen en köklü ilmî faaliyetlerden biri olarak, bir metni anlama çabasının yanı sıra anlam üretiminin toplumsal, kültürel ve entelektüel bağlamlarla etkileşim hâlinde şekillendiği dinamik bir süreç olarak tezahür etmiştir. Bu yönüyle tefsir, tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı ihtiyaçlara yanıt veren çok yönlü bir bilgi alanı hâline gelmiş; özellikle dinî, siyasi ve epistemolojik kırılmaların yoğunlaştığı dönemlerde yeniden yorumlanma ihtiyacı hissettirmiştir.

Uzun bir dönem boyunca Arapça merkezli tefsir külliyatı belirleyici bir rol oynamış olmakla birlikte modern dönemde Arapça dışındaki dillerde telif edilen tefsirler, Kur'an yorumunun evrensel ve çokkültürlü karakterini daha görünür kılmış; tefsir pratiğini mahallî bilgi üretim biçimleriyle buluşturarak yeni entelektüel açılımlara imkân tanımıştır. Bu bağlamda, farklı dillerde ve bağlamlarda üretilen tefsir metinlerinin tasnif ve analizi, klasik tefsir geleneğinin mahiyetini anlamanın ötesinde İslam düşüncesinin yerel varyasyonlarını, bilgi üretim modellerini ve modern toplumsal dönüşümlerle kurduğu ilişkinin mahiyetini tahlil edebilmek bakımından da kritik bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda Güneydoğu Asya veya mahallî ifadesiyle Nusantara¹ bölgesinde Kur'an'a dair

¹ Nusantara terimi Endonezyalılar tarafından daha çok Endonezya'nın Sabang'dan Merauke'ye kadar tüm takımadalar hâlindeki bölgesini ifade eden coğrafi ve kültürel bir isim olarak kullanılır. Bunun yanı sıra Güneydoğu Asya'daki Endonezya, Malezya, Singapur, Brunei ve Patani'yi içerecek derece geniş anlamda kullanıldığı da vakidir. Bu anlamdaki kullanım için bk. Hasani Ahmad Said, "Mengenal

müktesebatın oluşum ve dönüşümünü anlamak bakımından Howard Federspiel'in katkıları müstesna bir önem arz etmektedir. Federspiel'in *Popular Indonesian Literature of the Qur'an*² adlı çalışması, her ne kadar çeşitli metodolojik eksiklikler ve kategorik sınırlamalar içerse de 1960-1990 yılları arasındaki Endonezya'daki tefsir literatürünün sistematik biçimde tasnif ve tahlil edilmesine öncülük etmiş, alanın akademik haritasının çizilmesine ve yeni araştırma ufuklarının açılmasına vesile olmuştur.³

Federspiel'in ortaya koyduğu bu çerçeveyi daha ileriye taşıyan Endonezyalı tefsir tarihçisi Islah Gusmian, *Khazanah Tafsir Indonesia: Dari Hermeneutika hingga Ideologi*⁴ adlı eseriyle 1990-2000 yılları arasında telif edilen tefsir eserlerini hermenötik ve ideolojik perspektiflerden tasnif ve analiz ederek Endonezya tefsir geleneğinde yeni bir teorik ve eleştirel metodolojinin zeminini hazırlamıştır.

Bu entelektüel sürekliliğin daha güncel bir halkasını temsil eden Nurdin Zuhdi ise *Dialog Intelektual Tafsir*

Tafsir Nusantara: Melacak Mata Rantai Tafsir Dari Indonesia, Malaysia, Thailand, Singapura Hingga Brunei Darussalam", *Fleksibilitas* 16/2 (Ekim 2017), 205-231; Mustaffa Abdullah, *Khazanah Tafsir di Nusantara* (Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 2011); Mustaffa Abdullah-Abdul Manan Syafii, "Khazanah Tafsir di Nusantara: Penelitan terhadap Tokoh dan Karyanya di Malaysia, Brunei Darussalam, Singapura dan Thailand", *Kontekstualita* 25/1 (2009), 31-46.

² Howard Federspiel, *Popular Indonesian Literature of the Qur'an* (New York: Cornell Modern Indonesia Project, 1994).

³ Wardani (ed.), *Dinamika Kajian Tafsir Al-Qur'an di Indonesia: Tafsir Generasi Awal dan Pemikiran Metodologi Kontemporer* (Yogyakarta: Zahir, 2021), "Mukaddime", 4-5.

⁴ Islah Gusmian, *Khazanah Tafsir Indonesia: Dari Hermeneutika hingga Ideologi* (Yogyakarta: LKIS, 2013).

Nusantara: Melacak Trend Penafsiran Al-Qur'an di Indonesia dalam Kancah Pemikiran Tafsir Kontemporer adlı eseriyle 2000–2010 yılları arasındaki tefsir faaliyetlerine dair kapsamlı bir çözümleme ortaya koymakta; bu suretle Endonezya tefsir geleneğinin çağdaş metodolojik yönelimlerini, içeriksel çeşitliliğini ve epistemolojik açılımlarını derinlikli bir biçimde tartışmaktadır.⁵

Endonezce ile telif edilen söz konusu eserin başlığının Türkçeye çevrilmesinde birkaç alternatif mümkündür. Bunlardan biri, eserin içeriğini akademik ve bağlamsal bir çerçevede yansıtan *Nusantara Tefsir Geleneğinde Entelektüel Etkileşim: 2000–2010 Yılları Arasında Endonezya'da Kur'an Tefsirinin Çağdaş Tefsir Düşüncesi Bağlamında İzlenmesi* şeklindedir. Diğer yandan, daha sade ve akıcı bir başlık tercihi olarak *Nusantara Tefsir Geleneğinde Entelektüel Diyaloglar: Endonezya'da Kur'an Yorumculuğunun Çağdaş Tefsir Düşüncesindeki Seyri (2000–2010)* ifadesi de önerilebilir.

Nurdin Zuhdi'nin *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara* adlı eseri toplam altı bölüm başlığından meydana gelmektedir. Giriş kısmında Endonezya'daki Kur'an tefsiri alanında mevcut boşlukların belirlenmesine ve bu çalışmanın hedeflerinin ortaya konmasına yer verilmiştir. Çalışmanın kapsamı, yöntemi ve sağlayacağı katkılar açıklanmıştır. Ayrıca, inceleme boyunca hangi akademik problemlerin çözümlenmeye çalışıldığı belirtilmiştir (s. 1-15.).

⁵ M. Nurdin Zuhdi, *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara: Melacak Trend Penafsiran Al-Qur'an di Indonesia dalam Kancah Pemikiran Tafsir Kontemporer (2000-2010)* (Yogyakarta: Kaukaba Dipantara, 2016).

Birinci bölümde Endonezya’da Endonezce olarak telif edilen tefsir çalışmalarının tasnifindeki sorunlar belirlenmiş ve bu hususta mevcut literatürün yetersizliği vurgulanmıştır. Hermenötik paradigma temelinde tefsir çalışmalarının üç temel tipolojisi açıklanmıştır: Geleneksel bakış açısını sürdüren *Quasi-Obyektifis Tradisional*, kişisel yorumları vurgulayan *Subyektivis* ve gelenek ile moderniteyi sentezleyen *Quasi-Obyektifis Modernis*. Bu tipolojiler, karşılaştırmalı şekilde analiz edilmiştir (s. 15-45).

İkinci bölümde tefsir literatürünün Endonezya’daki tarihsel gelişimi ve merhaleleri ele alınmıştır. Erken dönemlerden başlayarak 20. yüzyıl sonuna kadar olan süreç, sosyolojik ve kültürel gibi birçok faktör ekseninde incelenmiştir. Tefsir geleneğinin Endonezya kültürü içinde kazandığı anlam ve gelişim kronolojik olarak aktarılmıştır (s. 45-87).

Üçüncü bölümde 2000-2010 yılları arasında telif edilen 32 adet Endonezce tefsir eseri ele alınmıştır. Bu eserlerde görülen tematik ve metodolojik eğilimler incelenmiş, dönem içinde hangi kavramların öne çıktığı belirlenmiştir. Tefsirlerin içerik analizi yapılmış ve temel eğilimler sistematik biçimde ortaya konmuştur (s. 87-123).

Dördüncü bölümde Endonezya tefsirlerinde *tekstüalite* ve *kontekstüalite* kavramları merkezinde bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kur’an’ın rehberlik ve hidayet fonksiyonunun ön plana çıkarıldığı eserler değerlendirilmiş, tematik tefsir metodolojisinin kavramsal avantajları ortaya konmuştur. Bu bağlamda dil bilim, toplumsal hayat, fıkıh, teoloji ve bilim alanlarına dair

kavramsal yaklaşımlar belirgin hâle getirilmiştir. Ayrıca müfessirlerin akademik kimliği ve kullandıkları kaynaklarının niteliği değerlendirilmiştir (s. 123-233).

Beşinci bölümde Endonezya’da tefsir literatürüne dâhil edilen eserler, metodolojik açıdan eleştirel bir bakışla değerlendirilmiştir. Tefsir literatürünün geleneksel metodolojileri ile çağdaş tefsir yöntemleri arasında var olan epistemolojik farklılıklar incelenmiştir. Geleneksel yöntemlerin, günümüzün karmaşık sosyal, politik ve kültürel problemlerini karşılamada yetersiz kaldığına yönelik eleştiriler dile getirilmiştir. Tefsir eserlerinin geçerliliği sorunu epistemolojik olarak tartışılmış, tefsirlerde ileri sürülen yorumların akademik ve metodolojik sağlamlığı üzerinde durulmuştur. Yorumların doğruluk ve geçerlilik ölçütleri kavramsal açıdan sorgulanmış, objektif bilimsel kriterlerin tefsir çalışmalarına uygulanmasının önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca “metin merkezli” yorumlardan ziyade “bağlam merkezli” yorumlara doğru kaymanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tefsir literatürünün çağdaş problemlere yönelik katkısı akademik perspektiften değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca tefsirlerin güncel problemlerle bağdaştırılarak Kur’an’ın güncelliğini ve evrenselliğini korumasının önemi akademik bir çerçevede vurgulanmıştır. Böylece Kur’an metinlerinin çağdaş bağlamda yeniden yorumlanmasının kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır (s. 233-295).

Altı bölüm olan “sonuç” kısmında Endonezya’da 2000-2010 yılları arasında telif edilen Endonezce tefsir geleneği; yazım teknikleri, metodolojik yaklaşım ve

tipolojik sınıflama açısından özetlenerek aktarılmıştır. Tefsirlerde tematik yaklaşım, akademik ve akademik olmayan kaynakların kullanım biçimleri, bireysel (tek) veya kolektif (ortak) yazarlık gibi unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu dönemde sosyal-toplumsal içerikli tefsirler ağırlık kazanmış, geleneksel literal yorumlama yerine, Kur'an'ın günlük hayatta rehber olarak algılanmasına yönelik modern bir yönelim benimsenmiştir. Bu çalışmaların geçerliliği ve günümüz problemlerine cevap verme kapasiteleri hermenötik yöntemle değerlendirilmiş, böylece Kur'an'ın çağdaş meselelerle ilişkilendirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Tefsirlerin, ideolojik ve toplumsal bağlamlarının farkında olarak eleştirel bir yaklaşımla okunması gerektiği sonucuna varılmıştır (s. 295-300).

Zuhdi'nin 2000-2010 yılları arasında Endonezya'da Endonezce olarak telif edilen 32 eserin listesini aşağıda Türkçeleriyle paylaşmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz (s. 87-199):

1. Baidan, Nashruddin. *Tafsir Maudhu'i: Solusi Qur'ani atas Masalah Sosial Kontemporer (Konulu Tafsir: Çağdaş Sosyal Sorunlara Kur'ani Çözümler)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2001.

2. Wassil, Jan Ahmad. *Memahami Isi Kandungan al-Qur'an (Kur'an'ın İçeriğini Anlamak)*. Jakarta: UI-Press, 2001.

3. Chadjim, Achmad. *Al-Fatihah: Membuka Mata Batin dengan Surat Pembuka (Fâtiha: Gönül Gözünü Açan Açılış Sûresi)*. Jakarta: Serambi Ilmu Semesta, 2002.

4. Chadjim, Achmad. *Al-Falaq: Sembuh dari Penyakit Batin dengan Surat Subuh (Felak: Gönül Hastalıklarından Şifa Bulmak İçin Sabah Sûresi)*. Jakarta: Serambi Ilmu Semesta, 2002.

5. Mudjab, Ahmad. *Qur'an al-Karim, Bayâni: Memahami Makna al-Qur'an (Kur'an-ı Kerim, Beyani: Kur'an'ın Manasını Anlamak)*. Yogyakarta: Mitra Pustaka, 2002.

6. Shihab, Umar. *Kontekstualitas al-Qur'an: Kajian Tematik atas Ayat-ayat Hukum dalam al-Qur'an (Kur'an'ın Bağlamsallığı: Kur'an'daki Ahkam Ayetleri Üzerine Tematik Bir İnceleme)*. Jakarta: Penamadani, 2003.

7. Wahid, Sa'ad Abdul. *Tafsir al-Hidayah: Ayat-ayat Akidah, Jilid-I (Tefsîrû'l-Hidâye: Akide Ayetleri, Cilt-I)*. Yogyakarta: Suara Muhammadiyah, 2003.

8. Wahid, Sa'ad Abdul. *Tafsir al-Hidayah: Ayat-ayat Akidah, Jilid-II (Tefsîrû'l-Hidâye: Akide Ayetleri, Cilt-II)*. Yogyakarta: Suara Muhammadiyah, 2003.

9. Mun'im, A. Rofiq Zainul, *Tafsir Surat al-Fatihah (Fâtîha Sûresi Tefsiri)*. Yogyakarta: Forstudia, 2004.

10. Tim Sembilan Komisyonu. *Tafsir Maudhû'î: al-Muntaha, Jilid-I (Konulu Tefsir: el-Müntehâ, Cilt-I)*. Yogyakarta: Pustaka Pesantren, 2004.

11. Sudrajat, Ajat. *Tafsir Inklusif Makna Islam: Analisis Linguistik-Historis Pemaknaan Islam dalam al-Qur'an Menuju Titik Temu Agama-agama Semitik (İslam'ın Anlamına Dair Şümüllü Bir Tefsir: Kur'an'da İslam Kavramının Anlamlandırılmasına Linguistik-Tarihsel Bir Yaklaşım ve Semitik Dinlerle*

Ortak Nokta Arayışı). Yogyakarta: AK Group Yogya, 2004.

12. Ghafur, Waryono Abdul. *Tafsir Sosial: Mendialogkan Teks dengan Konteks (İçtimai Tefsir: Metin ile Bağlam Arasında Diyalog Kurmak)*. Yogyakarta: eLSAQ, 2005.

13. Munawir, M. Fajrul. *Konsep Sabar dalam al-Qur'an: Pendekatan Tafsir Tematik (Kur'an'da Sabır Kavramı: Tematik Tefsir Yaklaşımı)*. Yogyakarta: TH Press, 2005.

14. Adam, Muchtar. *Tafsir Ayat-ayat Haji: Menuju Baitullah Berbekal al-Qur'an (Hac Ayetlerinin Tefsiri: Kur'an Rehberliğinde Beytullah'a Yolculuk)*. Bandung: Mizan Pustaka, 2005.

15. Dahlan, H. Zaini. *Tafsir al-Qur'an Juz 30 (Kur'an-ı Kerim'in 30. Cüzünün Tefsiri)*. Yogyakarta: Masjid Baitul Qahhar ve LAZIS UII, 2007.

16. Muhammad, Hasyim. *Tafsir Tematik al-Qur'an dan Masyarakat: Membangun Demokrasi dalam Peradaban Nusantara (Kur'an ve Toplum Üzerine Tematik Tefsir: Nusantara Medeniyetinde Demokrasiyi İnşa Etmek)*. Yogyakarta: TERAS, 2007.

17. Ghafur, Waryono Abdul. *Hidup Bersama al-Qur'an: Jawaban al-Qur'an terhadap Problematika Sosial (Kur'an'la Birlikte Yaşamak: Toplumsal Sorunlara Kur'ani Cevaplar)*. Yogyakarta: Pustaka Rihlah, 2007.

18. Rosadisastra, Andi. *Metode Ayat-ayat Sains dan Sosial (Bilimsel ve Toplumsal Ayetlere Yönelik Yöntem)*. Jakarta: Amzah, 2007.

19. Ilyas, Yunahar. *Tipologi Manusia dalam al-Qur'an (Kur'an'da İnsan Tipolojileri)*. Yogyakarta: LABDA Press, 2007.
20. Muhith, Nur Faizin. *Menguak Rahasia Cinta dalam al-Qur'an (Kur'an'da Aşkın Sırrını Açığa Çıkarmak)*. Surakarta: Indiva Publishing, 2008.
21. Rohimin. *Tafsir Tarbawi: Kajian Analisis dan Penerapan Ayat-ayat Pendidikan (Pedagogik Tefsir: Eğitim Ayetlerinin Tahlili ve Uygulaması Üzerine Bir İnceleme)*. Yogyakarta: Nusa Media ve STAIN Bengkulu Press, 2008.
22. Chodjim, Achmad. *Menerapkan Surat Yâsîn dalam Kehidupan Sehari-hari (Yâsîn Sûresini Gündelik Hayata Uygulamak)*. Jakarta: Serambi Ilmu Semesta, 2008.
23. Purwanto, Agus. *Ayat-ayat Semesta: Sisi al-Qur'an yang Terlupakan (Kâinat Ayetleri: Kur'an'ın Unutulmuş Bir Yönü)*. Bandung: Mizan Media Utama, 2008.
24. Syarjaya, H. E. Syibli. *Tafsir Ayat-ayat Ahkam (Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri)*. Jakarta: Rajawali Press, 2008.
25. Aminuddin, Luthfi Hadi. *Tafsir Ayat Ahkam (Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri)*. Ponorogo: STAIN Ponorogo Press, 2008.
26. Hasan, Abd. Khaliq. *Tafsir Ibadah (İbadet Tefsiri)*. Yogyakarta: LKiS Pelangi Aksara, 2008.
27. Ghafur, Waryono Abdul. *Menyingkap Rahasia al-Qur'an: Merayakan Tafsir Kontekstual (Kur'an*

Sırlarının İzharı: Bağlamsal Tefsirin Hakkını Vermek). Yogyakarta: eLSAQ Press, 2009.

28. Ghazali, Abd. Moqsith. *Argumen Pluralisme Agama: Membangun Toleransi Berbasis Al-Qur'an (Dinî Çoğulculuk (Plüralizm) Argümanı: Kur'an Temelli Bir Hoşgörü İnşası)*. Depok: Kata Kita, 2009.

29. Ghazali, Abd. Moqsith, Luthfi Assyaukanie ve Ulil Abshar-Abdalla. *Metodologi Studi Al-Qur'an (Kur'an Çalışmalarında Metodoloji)*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama, 2009.

30. Kementerian Agama dan Lajnah Pentashihan Mushaf al-Qur'an Badan Litbang. *Tafsir al-Qur'an Tematik (Kur'an-ı Kerim'in Tematik/Konulu Tefsiri)*. Jakarta: Lajnah Pentashihan Mushaf al-Qur'an Badan Litbang, 2010.

31. Rahmat, Jalaluddin. *Tafsir Kebahagiaan: Pesan Al-Qur'an Menyikapi Kesulitan Hidup (Saadet/Mutluluk Tefsiri: Hayatın Zorluklarına Karşı Kur'an'ın Mesajı)*. Jakarta: Serambi Ilmu Semesta, 2010.

32. Labib, Rokhmat S. *Tafsir al-Wa'ie (el-Va'y Tefsiri: Bilinç ve Şuur Merkezli Kur'an Yorumu)*. Jakarta: Wadi Press, 2010.

Zuhdi, *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara* adlı eserinde on yıllık zaman diliminde neşredilen Endonezce literatürü tasnif etmekle kalmayarak Islah Gusmian'ın ortaya koyduğu teorik çerçevenin metodolojik potansiyelini görünür kılarak, tefsir pratiğini daha geniş bir entelektüel bağlam içerisinde yeniden anlamlandırır.⁶

⁶ Wardani, *Dinamika Kajian Tafsir*, "Mukaddime", 7.

Nitekim yazar, söz konusu eserde Gusmian'ın çalışmasının literatürde yeni bir bakış açısı sunduğunu ve yerli tefsir analizleri için eleştirel bir zemin teşkil ettiğini açık biçimde teyit etmektedir (s. 20-21).

Nurdin Zuhdi'nin mezkûr eseri, yukarıda zikredilen tarihsel sürekliliğin ve metodolojik açılımın çağdaş dönemdeki mümessillerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Zuhdi'nin çalışması sadece 2000-2010 yılları arasında telif edilen Endonezya menşeli tefsir metinlerini betimleyici ve teknik bir yaklaşımla sınıflandırmakla yetinmeyip bu metinlerin teşekkülünde belirleyici rol oynayan sosyokültürel, akademik ve entelektüel dinamikleri de çok boyutlu bir çözümleme nesnesi olarak ele almaktadır. Eserin giriş ve müteakip bölümlerinde Endonezce tefsir literatürünün mevcut araştırmalar içindeki konumu, üzerine yeterince düşünülmemiş yönleri ve kuramsal boşlukları dikkatle tespit edilmekte ve çağdaş ilmî paradigmalarla etkileşim içerisinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Zuhdi özellikle Batılı oryantalist gelenekte sıklıkla karşılaşılan indirgemeci, araçsallaştırıcı ve tarihselci okumaların ötesine geçilmesi gerektiğini ifade ederken yerli akademik üretimlerin de çoğu zaman bu yaklaşımların etkisinden bütünüyle kurtulamayarak betimleyici ve kronolojik çerçeveler içinde sıkıştığını eleştirel bir dille ortaya koymaktadır (s. 15-35).

Tefsir faaliyetini anlamaya yönelik önerdiği yaklaşım ise, bu iki epistemik yönelimi aşmayı hedefleyen; mukayeseli analiz, kavramsal çözümleme ve bağlamsal derinlik ilkelerine yaslanan eleştirel bir metodoloji olarak

şekillenmektedir. Zuhdi'nin önerdiği bu yöntem, tefsir kaynaklarını salt bir metin çözümlemesi olarak görülmemesi gerektiği yönündedir. Buna ilaveten tefsir faaliyetinin bir bilgi üretim pratiği, bir toplumsal söylem alanı ve bir entelektüel müzakere/etkileşim/diyalog zemini olarak değerlendirmesi gerekmektedir (s. 20-33.). Dolayısıyla tefsir metinlerin telifini salt bir kitap tahlili şeklinde görülmesi tenkide tabi tutulacak bir yaklaşım biçimidir. Zuhdi'nin eserinde kullandığı “diyalog/dialog” ve “bağlam/ kontekst” kavramları sadece Kur'an'ın indirildiği dönemin bağlamını ve reel vasatına işaret etmez. Bunun yanı sıra tefsir faaliyeti günümüzün bağlamıyla da doğrudan alakalı ve anlamlı biçimde kurulan bir diyalogdur (s. 298).

Zuhdi'nin çalışmasının en belirgin ve kayda değer yönlerinden biri çağdaş Endonezya tefsir pratiğinde yaşanan metodolojik dönüşümü, tipolojik yapılandırma ve hermenötik çözümleme temelinde derinlikli bir biçimde ele almasıdır. Klasik dönem boyunca ağırlık kazanan çözümleyici (tahlilî) yaklaşım geleneğinden, modern dönemde giderek merkezî hâle gelen tematik (mevzui) hassasiyetlere ve bağlam duyarlılığına yönelişin ardındaki epistemolojik kırılmalar ve ilmî gerekçeler, eser genelinde hem kuramsal açıklamalar hem de metinsel örneklendirmeler vasıtasıyla tartışmaya açılmaktadır.

Bu metinler yazarlarının ilmî yönelimleri, başvurdukları kaynak eserler, benimsedikleri yorum yöntemleri ve ortaya çıktıkları toplumsal bağlamlar üzerinden karşılaştırmalı bir düzlemde analiz edilmiştir. Zuhdi'nin benimsediği bu yöntemsel yaklaşım, tefsiri bir

düşünce üretim pratiği, bir kültürel temsil formu ve bir toplumsal tartışma zemini olarak konumlandırma imkânı sunmaktadır. Böylece tefsiri, salt nas temelli yorum faaliyeti veya tahlili olarak görmenin yanı sıra ilim, kültür ve toplum arasında çok katmanlı bir ilişkinin ürünü olarak ele alınmaktadır.

Çalışmasında sadece eserlerin biçimsel yapıları ya da yöntemsel düzenleriyle ilgilenmekle kalmayan yazar; bu metinlerin arkasındaki düşünsel saiklere, toplumsal işlevlere ve tefsir pratiğinin İslam ilimleri içindeki yerine yönelik daha bütüncül bir perspektif sunar. Bu doğrultuda dil, toplumsal meseleler, fıkıh, kelam ve bilimsel konular gibi tematik alanlar başlıklar hâlinde ele alınarak metinler arası ilişkilerin ve bağlamsal çözümlemelerin çok boyutlu bir düzlemde değerlendirildiği dikkatle örülmüş bir inceleme ortaya konulmaktadır.

Bununla birlikte Zuhdi'nin metodolojik yaklaşımı, tefsirlerin tipolojisini belirlerken üç ana kategori üzerinde yoğunlaşmaktadır: *Quasi-Obyektifis Tradisionalis* (Yarı-Nesnel Gelenekselci Tipoloji), *Tipologi Subyektivis* (Öznel Tipoloji) ve *Quasi-Obyektifis Modernis* (Yarı-Nesnel Modernist Tipoloji) (s. 164). Bu kategoriler aracılığıyla hem metinsel sadakat hem de çağdaş meselelerle irtibat kurma düzeyleri mukayeseli olarak analiz edilmektedir. Sonuçta Endonezya tefsir geleneğinin gelişimi, hermenötik ve metodolojik açıdan eleştirel bir bakışla yeniden anlamlandıran kapsamlı bir kaynak niteliği kazanmaktadır.

Zuhdi'nin eseri, sistematik tasnifi ve disiplinler arası analiz yaklaşımıyla Endonezya tefsir yazımında son

dönemlerde belirginleşen metodolojik çoğulluğu görünür kılarken, beraberinde bazı sınırları ve tartışmaya açık alanları da gündeme taşımaktadır. Özellikle eserde uygulanan tipolojik sınıflandırma yöntemi birçok tefsir çalışmasında karşılaşılan geçişli, örtüşen ve melez yapıdaki örnekleri yeterince ayrıştırmakta zorlanmakta; kimi eserlerin ise önerilen tipoloji içerisinde temsil edilemediği dikkati çekmektedir. Bu durum, tipoloji temelli bir sınıflandırmanın kuramsal gücüne rağmen, tefsir metinlerinin içeriksel ve bağlamsal çeşitliliği karşısında kimi noktalarda indirgemeci bir yapı arz edebileceğini göstermektedir. Ayrıca seçilen dönemsel aralık, dilsel sınırlandırma ve örneklem tercihi açısından çalışmanın sahip olduğu bağlamsal sınırlılıklar da eserin kapsayıcılığı üzerinde belli ölçüde etkili olmaktadır.

Tüm bu eleştirel sınırlamalara rağmen Zuhdi'nin ortaya koyduğu yerli-teorik sentez ve eleştirel metodolojik yaklaşım, Endonezya tefsir geleneğinin akademik zeminde daha derinlikli biçimde anlaşılmasına katkı sunmakta; özellikle karşılaştırmalı tefsir araştırmalarına ve bölgesel İslami bilgi üretimi bağlamında yapılacak yeni çalışmalara istikamet gösterici bir çerçeve sunmaktadır. Zuhdi'nin vardığı sonuçlardan biri de Endonezya tefsir literatüründe son yıllarda gözlemlenen metodolojik çoğulluk ve hermenötik derinliğin İslam düşüncesinin geneline yönelik yeni açılım imkânları taşıyan bir epistemik hareketliliğin göstergesi olduğudur. Eserin sahip olduğu yapısal bütünlük ve eleştirel bakış açısı, bireysel bir akademik katkı olmanın ötesine geçerek, bölgesel tefsir üretiminin kurumsallaşma ve

akademikleşme sürecine ivme kazandırmıştır.

Bu bağlamda *Dialog Intelektual Tafsir Nusantara* adlı eser, Endonezya'daki tefsir faaliyetlerinin çeşitliliğini hermenötik ve metodolojik sorgulamalarla entegre ederek analitik bir çerçeveye oturtmaktadır. Zuhdi, oluşturduğu tefsir tipolojilerini mukayeseli biçimde değerlendirirken her bir yorum biçiminin entelektüel arka planını ve toplumsal karşılığını da çözümlemeye tabi tutar. Böylece eser, tefsir yazımında geleneğin ve yeniliğin, nesnelliğin ve öznelliğin nasıl bir arada var olabileceğine dair somut ve özgün bir örnek sunar.

Nihayet 2000-2010 yılları arasında Endonezya'da tefsir yazımı yönetsel yenilik, epistemik çoğulluk ve yorum derinliği bakımından yeni bir konumlanışa sahne olmuştur. Bu döneme ait tefsir külliyatı klasik rivayet ve dirâyet mirasını aşarak bireysel ve kolektif özneleşme süreçlerinin, toplumsal hafızanın ve akademik itkinin kesişim noktasında yeniden inşa edilen çok katmanlı bir söylem alanı olarak şekillenmiştir. Tematik okuma biçimlerinin yaygınlık kazanması ve yorum faaliyetinin güncel sosyo-kültürel bağlamlarla ilişkilendirilmesi, Kur'an'ın toplumsal gerçeklikle süreklilik içinde üretken bir diyalog zemininde yeniden anlamlandırılmasını mümkün kılmıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda tefsir tipolojilerinin genişlemesi ve paradigmatik çoğalması, tefsiri salt metinsel bir çözümleme faaliyetinin ötesine taşıyarak hakikat, anlam, otorite ve eleştiri ekseninde şekillenen eleştirel bir düşünce sahasına dönüştürmüştür. Özellikle modernist ve melez yönelimli tefsirlerde belirginleşen

metin ve bağlam arasındaki diyalektik ilişki ilahi vahyi çağdaş etik, varoluşsal ve ontolojik sorularla buluşan canlı bir anlam alanı olarak ele alma çabasını yansıtmaktadır. Böylelikle tefsir bir bilgi taşıyıcısı ya da anlam çözümleme pratiğinin yanı sıra toplumsal dönüşüm, kültürel müzakere ve düşünsel yenilenme için verimli bir imkân alanı hâline gelmektedir. Bu çerçevede çağdaş Endonezya tefsir literatürü, metinlerarası etkileşimin ötesinde, İslam düşüncesinin süreklilik, kırılma ve yeniden yapılanma süreçlerine tanıklık eden dinamik bir bilgi üretim evreni olarak tezahür etmektedir.

Kaynakça

- Abdullah, Mustaffa. *Khazanah Tafsir di Nusantara*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 2011.
- Abdullah, Mustaffa-Syafii, Abdul Manan. "Khazanah Tafsir di Nusantara: Penelitian terhadap Tokoh dan Karyanya di Malaysia, Brunei Darussalam, Singapura dan Thailand". *Kontekstualita* 25/1 (2009), 31-46.
- Federspiel, Howard. *Popular Indonesian Literature of the Qur'an*. New York: Cornell Modern Indonesia Project, 1994.
- Gusmian, Islah. *Khazanah Tafsir Indonesia: Dari Hermeneutika hingga Ideologi*. Yogyakarta: LKIS, 2013.
- Said, Hasani Ahmad. "Mengenal Tafsir Nusantara: Melacak Mata Rantai Tafsir Dari Indonesia, Malaysia, Thailand, Singapura Hingga Brunei Darussalam". *Fefleksi* 16/2 (Ekim 2017), 205-231.
- Wardani (ed.). *Dinamika Kajian Tafsir Al-Qur'an di Indonesia: Tafsir Generasi Awal dan Pemikiran Metodologi Kontemporer*. Yogyakarta: Zahir, 2021.